

СТИМУЛЮВАННЯ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ДО САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В ПОЗАУРОЧНІЙ ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті охарактеризовано методи стимулювання молодших підлітків до самореалізації в позаурочній пізнавальній діяльності, що сприяло розвитку пізнавальних інтересів, мислення, розширенню знань, творчій самореалізації.

Ключові слова: молодші підлітки, пізнавальний інтерес, позаурочна пізнавальна діяльність.

В данной статье охарактеризованы методы стимулирования младших подростков к самореализации во внеучебной познавательной деятельности, что способствовало развитию познавательных интересов, мышления, расширению кругозора, творческой самореализации.

Ключевые слова: младшие подростки, познавательный интерес, вне-урочная познавательная деятельность.

Methods of stimulating adolescences to self-realization in after-classes studying activities contributed developing studying interest, thinking, creativity and self-realisation.

Key words: young adolescence, after-classes studying activity, studying interest.

Значні можливості для самореалізації молодших підлітків має позаурочна пізнавальна діяльність, характерними рисами якої є часова й просторова необмеженість, адже позаурочні заходи можуть відбуватись як у класній кімнаті, так і на шкільному дворі, в музеї та ін. Пізнавальна діяльність у позаурочний час цілком підпорядкована інтересам учнів, що створює мови для реалізації їхніх можливостей, самопізнання, розвитку й виявлення здібностей, збагачуючого спілкування з однолітками під час обміну здобутими знаннями поза шкільною програмою.

Під час організації пізнавальних заходів у позаурочний час відсутні стимули «одержання учнем певної оцінки», «отримання зауваження» та ін. Учитель постає «фасилітатором», який сприяє самореалізації підлітків, заохочуючи їх, співпереживаючи, підтримуючи інтерес, допомагаючи організації пізнавальної діяльності, опосередковано вказуючи на помилки, підтримуючи ініціативність, свободу висловлення, організовуючи комунікацію з однолітками.

Одним із завдань учителя в позаурочній роботі є стимулювання підлітків до самостійного пізнання й організації пізнавальної діяльності учнів, що має сприяти самореалізації, самоствердженню учнів. Дослідженню проблеми самореалізації особистості приділяли увагу А. Маслоу, Л. Бурая, С. Гармаш, Б. Гершунський, А. Кириченко, Л. Коростильова, М. Недашківська, Л. Рибалко, Л. Рудкевич та ін. Аналізом питань, пов'язаних із дією педагогічних стимулів, займалися Ю. Бабанський, А. Белкін, Г. Коджаспірова, А. Маркова, З. Равкін, Г. Щукіна.

Мета статті – охарактеризувати прийоми, методи стимулювання молодших підлітків до самореалізації в позаурочній пізнавальній діяльності.

Учені розглядають «самореалізацію» як розкриття внутрішніх сил особистості, її самоствердження. Значний резерв для виявлення себе, демонстрації можливостей учнів містить організація пізнавальних заходів у позаурочний час. Під час проведення експериментальної роботи з молодшими підлітками, що навчаються в шостих класах, використано класні години. Заслугує на організацію позаурочного пізнавального процесу задля стимулювання підлітків до самореалізації заслугове позиція вчителя, педагогічні дії якого набувають особливого значення й вимагають певної майстерності. В «арсеналі» вчителя відсутні засоби безпосереднього впливу, основний напрям педагогічної діяльності – опора на інтерес молодших підлітків, культивування за допомогою педагогічних стимулів, тобто зовнішніх поштовхів, що спонукають учнів до посиленої діяльності, заохочення підлітків до активних пізнавальних дій. Однією з головних умов ефективності дії стимулів науковці визначають забезпечення пізнавальної діяльності позитивними емоціями, які стають внутрішнім мотивом пізнання.

Мета стимулювання учнів до самореалізації в пізнавальній діяльності у позаурочний час – забезпечення умов самовираження, викликати появу пізнавальних мотивів діяльності, послугувати розвитку пізнавальних інтересів, заохочуючи до самостійного пізнання, обміну здобутою інформацією, самостійного пошуку й звертання до джерел пізнання.

Зміцненню впевненості у власних силах, появі радісних емоцій, енергії для долаття труднощів, бажання самостійного пізнання сприяло створенню ситуації успіху, яку А. Белкін пов'язує зі збігом чи переверненням очікуваних результатів діяльності навколишніми чи конкретною особистістю.

Успіх не повинен перетворитися в «попіл в очах», його постійна стимуляція може призвести до зникнення стимулів досягнення успіху. Учений зауважує, що «важливо навчити поважати неуспішність, але не полюбляти її, радість успіху не повинна породжувати спокій, а страх невдачі паралізувати волю» [1, с. 33] й мати на увазі, що радість і невдачі, розділені з колективом, переосмислюються по-іншому. «Радість дитини, розподілена з іншими, стає не однією, а багатьма радостями, а неуспіх спонукає школяра зняти засмучення й з інших теж, адже він живе не лише власним болем, але й переживаннями товаришів», – зазначає А. Белкін [1, с. 34].

Під час проведення класних годин задля заохочення учнів до самореалізації, самовираження, самоствердження, розвитку здібностей, експериментатори зверталися до створення *ситуації успіху* завдяки прийомам *схвалення, похвали, винагороди*. Відчуття успіху сприяє впевненості підлітків, власних можливостях, вихованню наполегливості у процесі подолання труднощів. Так, *схвалення* або коротке ствердження правильності дій демонструвало довіру до спроможності школяра виконати завдання, віру в його самодостатність і здібності. Для заохочення підлітків учитель вводив систему накопичення балів за кожен виступ за доповіддю (у межах проведених заходів «Усний журнал», «За сторінками шкільного підручника»). Наприкінці кожного виступу клас таємно голосує за виступ, оцінюючи змістовність матеріалу й презентацію. Усі набрані бали заносяться у спеціально створену накопичувальну таблицю. Наприкінці місяця підводяться підсумки, і п'ять учнів, що набрали максимальну кількість балів, отримували символічні подарунки (олівці, календарі та ін.). Накопичення балів стимулювало учнів до самостійної підготовки, сприяло вихованню відповідального ставлення.

Появі позитивних емоцій, радості власних досягнень, підвищенню впевненості, бажання не зупинятися на досягнутих результатах, сприяє *похвала* вчителя – аргументована оцінка результатів діяльності учнів. Наприкінці проведених заходів, самостійних виступів учитель закликає учнів до аналізу подій із розгорнутою оцінкою того, що вдалося, завдяки чому, а що – ні й чому, як виправити помилки. Створенню доброзичливої, дружньої атмосфери сприяє спокійний тон розповіді вчителя, відсутність критики, опосередковане зазначення помилок. Так, Д. Карнегі радить пам'ятати, що ім'я людини – найважливіший для неї звук, цінувати кожную особистість, шукати в людині те, що гідне похвали, у процесі розмови зберігати дружній тон, намагаючись поглянути на речі з позиції іншого [2, с. 13–17], що й було застосовано в процесі експериментальної роботи.

Заохоченню молодших підлітків до самоосвіти, формуванню вмінь самостійного пошуку, аналізу, обробленню інформації, логічного мислення, конкурентоздатності, навичок співробітництва сприяла організація пізнавальної діяльності у формі *інтелектуальних змагань*. Заходи, в основі яких лежить стимул «змагання», орієнтувалися на природну схильність дітей до здорового суперництва й самоствердження в колективі, азарт, прагнення стати переможцем, є сильним мотивом пізнавальної діяльності учнів. Перемогти в інтелектуальних змаганнях без знань неможливо, що й зумовлює виникнення потреби. Під час організації заходів «Що? Де? Коли?», «Поле чудес», «Слабка ланка», «Квест» однією з вимог до учнів була зміна ролей: учні, що були організаторами заходу, наступного разу стають глядачами й учасниками.

Розвитку пізнавальних інтересів учнів сприяло інтелектуальне *змагання дивовижних фактів* «У світі самих-самих». Учні отримували завдання знайти й розповісти класу про найбільш дивовижний, на їх думку, факт або подію. Переможець визначався голосуванням. Таке завдання спонукає підлітків до самостійного пошуку й аналізу інформації, виявлення інтересів, вихованню самостійності, наполегливості, розвитку навичок роботи над відповіддю, виступу з повідомленням перед аудиторією. Поміж підготовлених виступів були доповіді, присвячені появі першого мобільного телефону, найбільшій у світі машині, здатності очей видати задумане число, першим роликівим ковзанам, найшвидшому літаку.

Підвищенню пізнавальної активності, самостійності, розвитку пізнавальних інтересів учнів позааурочний час сприяли стимули, визначені Г. Щукіною як «пов'язані з характером протікання пізнавальної діяльності»: *організація пізнавальної самостійності, проблемність матеріалу, творчість роботи*. Так, інтерес учнів викликали теми, пов'язані з життєвими проблемами молодших підлітків, найбільш вагомими науковими відкриттями, сучасними тенденціями життя. Так, наприклад, під час організації виступів у межах проведення таких заходів, як: «Усний журнал», «За сторінками шкільного підручника» – для самостійних виступів учнями були запропоновані теми: «Мої відомі тезки», «Психологія міміки та жестів людини», «Поява й розвиток комп'ютерних ігор», «Як зберегти зір під час роботи за комп'ютером», «Хто в нашому організмі працює двірником?», «Чи корисна їжа в «Мак Дональдс»?», «Новинки iPhone та iPad» тощо.

Розвитку самостійності, винахідливості, мислення, творчості сприяв захід, присвячений самостійному *складанню* учнями *пізнавальних ігор*. Підлітки самостійно складали кросворди, ребуси із запропонованої теми, завдання на відповідність (з'єднати «столиці-держави», «твори-автори»), загадували відомих персоналій, витвори мистецтва, природні явища, тварин, змагалися, хто більше зможе назвати за хвилину (столиць держав, сузір'їв, скоромовок, прислів'їв), проводили музичні конкурси (на відгадування уривків відомих музичних композицій). Виявлення учнями творчості й ініціативності підкріплювалися схваленням учителя. Так, підлітки демонстрували інтерес не лише до складання завдань, підготовки доповідей, а й до творчого оформлення результатів власної діяльності: прагнули розмалювати, прикрасити. Захід сприяв розширенню світогляду підлітків, здобуттю навичок роботи з необхідними технічними засобами, вираженню артистичних, художніх, музичних, комунікативних, організаторських здібностей. Аналіз життя відомих персоналій слугував зверненню учнів до критичної оцінки особистісних якостей і самоаналізу.

Розширенню світогляду, концентрації уваги, розвитку логіки, абстрактного мислення, креативності, цілеспрямованості сприяла *проблемність пізнавальних завдань*. Так, для заохочення

учнів до самостійної роботи, ініціювання виникнення пізнавального інтересу вчитель готує проблемні завдання, загадки з подальшим завданням учням знайти й підготувати схожі для своїх ровесників. Так, наприклад, учнями самостійно було знайдено й підготовлено такі проблемні завдання: «Як скласти три рівнобічних трикутника з 6 сірників?», «Як записати число 100 п'ятьма п'ятірками?», «Чи можливо піднести повітряну кулю до вогню, щоб вона не лопнула?», «Вісім солдат потребують терміново переправитися на протилежний беріг глибокої та широкої річки, єдиний транспортний засіб поруч – маленький човен із двома дітлахами. Човен спроможний витримати або двох дітей або одного дорослого. Як їх переправити?». Для підготовки завдань учні використовували мережу Інтернет, радилися з батьками, демонстрували олімпіадні завдання, з якими стикалися, зверталися до книг. Захід сприяв самореалізації учнів у процесі діяльності, розвитку ерудиції, абстрактного мислення, винахідливості, вмінь висувати гіпотези, критично мислити. Роль організаторів заходів впливала на виховання відповідальності, наполегливості, послідовності, сприяла розвитку комунікативних умінь учнів.

Посиленню пізнавального інтересу, підвищенню пізнавальної активності, розвитку мови, творчого мислення, підвищенню впевненості сприяла організація пізнавальної самостійності. Тому учням було запропоновано завдання *зняти* на власний мобільний телефон *пізнавальний відеоролик* тривалістю 1–2 хвилини й продемонструвати, уже на великому екрані, молодшим школярам. Поміж обраних учнями тем для відеороликів були такі: «Математичні й фізичні фокуси», «Чому сніг білий?», «Найбільша площа Європи», «Як правильно сидіти за партою?», «Соціальні мережі», «Дивовижна китайська мова», «Аромотерапія». Захід сприяв творчому самовираженню, виявленню артистичних, удосконаленню комунікативних здібностей, мовлення, здобуттю нових знань, опанування особливостями складання сценарію, розвитку вмінь аргументовано доводити власну позицію й зацікавлювати співрозмовника, вихованню навичок самоконтролю.

Підвищенню настрою підлітків, розвитку пізнавальних інтересів і здібностей, вихованню цілеспрямованості, толерантності, гармонізації стосунків у колективі сприяла також організація пізнавальної діяльності в ігровій формі. *Пізнавальна гра* являє штучно сконструйовану модель соціальної поведінки з суворо визначеними правилами й чітко окресленими часовими та просторовими межами, що створює емоційну атмосферу відтворення знань і спрямована на формування інтересу й потреби в пізнанні [6]. Пізнавальні ігри сприяли розширенню обсягу отриманої школярем інформації, стимулювали перехід від цікавості до допитливості, знижували психічні й фізичні навантаження, тренували силу волі, спостережливість, швидкість реакцій. Під час роботи з підлітками використовувалися такі форми пізнавальних ігор, як: «Виступи чомучок», «Найрозумніший», «Брейн-ринг», що сприяли створенню позитивного емоційного фону занять, розвитку організаційних, комунікативних умінь, виявленню інтересів, здібностей, умінь шукати й обробляти інформацію, ставити запитання.

Організація пізнавальної діяльності в позаурочний час є успішною в аспекті самоствердження, апробації й вираження учнями знань та умінь із різних царин науки. Демонстрація підлітками власних досягнень в інших класах знайшла відображення в позитивних змінах рівнів пізнавальних інтересів (методика Г. Щукіної [7]), що поданов таблиці.

Таблиця 1

Зміна рівнів пізнавальних інтересів підлітків (у %)

Рівні пізнавального інтересу	Ознаки	60 осіб	
		Констатувальні дані	Контрольні дані
Високий	Активність, самостійність, ставлення запитань, ініціативність, лідерство	22%	27%
Достатній	Прислання до пізнавальних дій після прохання вчителя, звернення про надання додаткових пояснень, допомоги із пошуком матеріалу, бажання діяти в парі з кимось	56%	65%
Низький	Пізнавальна інертність	22%	8%

Пріоритетними для подальших досліджень є питання розроблення технології організації самостійної пізнавальної діяльності школярів у позанавчальний час.

Література

1. Белкин А. С. Ситуация успеха. Как ее создать: [книга для учит.] / А. С. Белкин. – М. : Просвещение, 1991. – 176 с.
2. Карнеги Д. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей / Дейл Карнеги. – М. : АСТ, 2011. – 223 с.
3. Морозова Н. Г. Учителю о познавательном интересе / Н. Г. Морозова. – М. : Знание, 1979. – 40 с.
4. Стимулы нравственного и интеллектуального развития подростков (в процессе учебно-воспитательной работы): [сб. статей] / под ред. проф. З. И. Равкина. – Йошкар-Ола, 1968.
5. Шуман В. П. Актуальные вопросы дидактики (Проблема стимулирования познавательной деятельности учащихся). Часть I. : [учебн. пособ. для учит. и студ.] / В. П. Шуман. – Владимир, 1974. – 81 с.
6. Шуть М. Школа ігровийстерності / М. Шуть. – К. : ВД «Шкільний світ»; вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с.
7. Щукіна Г. І. Активізація познавальної

деятельности учащихся в учебном процессе: [учебн. пособ. для студ. пед. ин-тов] / Г. И. Щукина. – М. : Просвещение, 1979. – 160 с.